SZOLNOKI
TANKERÜLETI
KÖZPONT

SZAKMAI KIADVÁNYOK 9.

Marton Ibolya,
Barta Ágnes,
Rédainé Kisnémet Nóra

SEGÍTŐ KEZEK

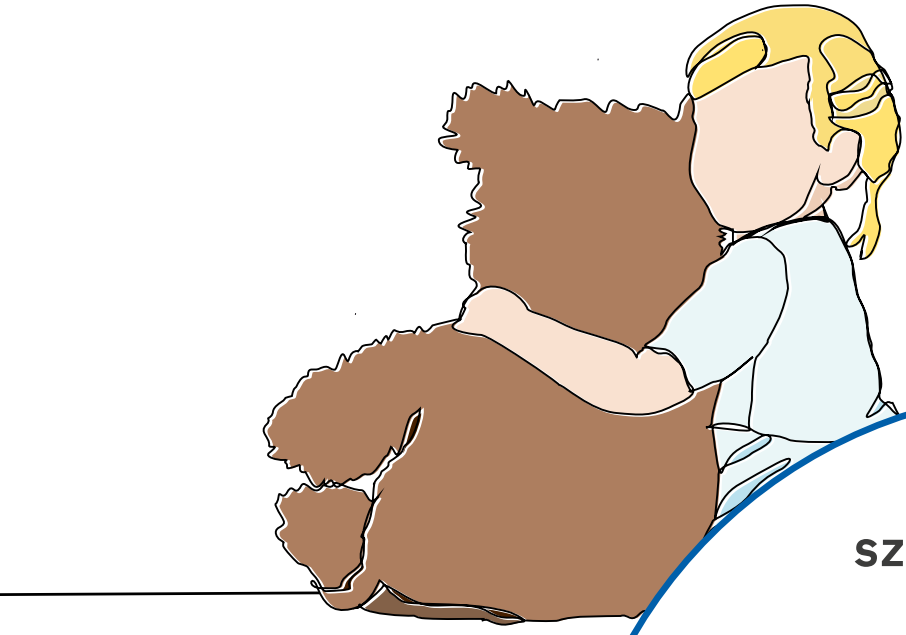

EFOP-3.1.6-16-2017-00026
„HINNED KELL, HOGY A VILÁG TEVELED IS ÉKES”
A KIEMELT FIGYELMET IGÉNYLŐ GYERMEKEK
ÉS TANULÓK MINŐSÉGI ELLÁTÁSA
A SZOLNOKI TANKERÜLETI KÖZPONTBAN

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Készült az
EFOP-3.1.6-16-2017-00026 „Hinned kell, hogy a világ Teveled is ékes” kiemelt figyelmet igénylő gyermekek és tanulók minőségi ellátása a Szolnoki Tankerületi Központban
projekt keretében.

Projektvezető:
dr. Torda Ágnes

Szakmai vezető:
Szabó Győzőné

Szerzők:
Marton Ibolya
gyógypedagógus, hallássérültek pedagógiája szakos tanár

Barta Ágnes
logopédia szakirányú gyógypedagógus,
tanulásban akadályozottak pedagógiája szakos tanár

Rédainé Kisnémet Nóra
gyermek- és ifjúsági klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus

Lektorok:
Jenei Andrea
gyógypedagógus

dr. Hegedűs Anita PhD
gyógypedagógus-pszichológus

ISBN: 978-615-81318-2-7

Kiadó: Szolnoki Tankerületi Központ
Felelős kiadó: Szutorisz-Szügyi Csongor tankerületi igazgató

Nyomdai előkészítés: Flaccus Kiadó Kft.
Nyomdai és kötészeti munkálatok: Fotogruppe Kiadó Kft., Szolnok, 2020
Felelős vezető: Kardos Tamás, ügyvezető

Tartalom

Bevezetés 5

Marton Ibolya
Korai fejlesztés gyógypedagógus szemmel
(lektor: Jenei Andrea) **..... 7**
A gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás törvényi háttere 7
A gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás a gyakorlatban 8
Részletesen a korai komplex gyógypedagógiai fejlesztésről 10
Nagymozgás fejlesztése 10
Finommotorika fejlesztése 13
Finommotorikát fejlesztő játékok 14
Felhasznált irodalom 18
Hivatkozott jogi források 18

Barta Ágnes
A korai fejlesztés logopédus szemmel
(lektor: Jenei Andrea) **..... 19**
A kommunikáció fejlesztése 19
A beszéd fejlődése tipikusan fejlődő gyermekek esetén 20
Otthoni tanácsok, fejlesztési lehetőségek szülőknek 26
Hallási figyelem, gesztusok 26
Beszédészlelés, beszédmegértés fejlesztése 27
Szókincs fejlesztése 29
Mondatalkotás fejlesztése 29
Logopédushoz, szakemberhez kell fordulni a következő esetekben ... 30
Összegzés 30
Felhasznált irodalom 31

Rédainé Kisnémet Nóra
A korai fejlesztésben résztvevő gyermekek pszichológiai sajátságairól és gondozásáról
(lektor: dr. Hegedűs Anita) **32**
Kik és hogyan vehetnek részt korai fejlesztésben? 32
Tudnivalók a pszichés gondozásról 33
A pszichés fejlődésre vonatkozó elméletek 35
Az elméletek gyakorlati vonatkozásai – a normál és a megzavart pszichés fejlődés 39
Gondolatok a szülő és a sérült gyermek kapcsolatáról, a testvérek szerepéről 42
Felhasznált irodalom 46

Bevezetés

Azoknak az érdeklődő szülőknek írtuk ezt a kiadványt, akik kíváncsiak arra, hogy korai életkorban mi várható el gyermeküktől nagymozgás, finommotorika, beszéd és pszichés területeken. Ha észlelnek bizonyos eltérést, kell-e, és ha igen, hová fordulhatnak segítségért.

A Pedagógiai Szakszolgálatok kiemelt feladata a korai fejlesztés és gondozás. Ennek törvényi hátterét a kiadvány első részében ismertetjük. Szintén ebben a fejezetben írunk arról is, hogy a nagymozgás és a finommotorika hogyan alakul normál fejlődési ütemben, és adunk fejlesztési tanácsokat ezeknek a gyakoroltatására.

A kiadvány második részében a kommunikáció fejlődését, az érzékszervek és az észlelés ép fejlődésmenetét mutatjuk be, hiszen a beszéd megtanulásához több terület megfelelő működésére van szükség. A beszédfejlődés elmaradásának korai felismerése azért nagyon fontos, hogy megfelelő időben történő beavatkozással, pozitív változást érjünk a gyermek fejlődésében. A szülők ennek ismeretében fel tudják mérni gyermekük hol tart ebben a fejlődési folyamatban. Területekre bontva gyakorlati tanácsokat és segítséget kapnak ahhoz, hogy otthon hogyan tudják gyermekük fejlődését befolyásolni a feladatokból válogatva. A szülők így aktív részesei lesznek ennek a folyamatnak, amely erősítheti az anya-gyermek kapcsolatot, közös élményeket, tapasztalatot szerezhetnek, és nem utolsó sorban segíti a gyermek képességeinek kibontakoztatását. A gyermekek fejlődése eltérő ütemben zajlik, de mindenki megtalálhatja azt a feladatot, ahonnan a játékos foglalkozást elkezdheti. Tanácsot adunk ahhoz is, hogy melyek azok az első korán felismerhető jelek, amikor szakember segítségét kell kérni.

A kiadvány harmadik részében a korai fejlesztés pszichológiai területéről írtunk. Ebben az ellátási formában résztvevő gyermekek egy bizonyos életkori csoportba tartoznak, az ő pszichés fejlődésükről, pszichológiai sajátságaikról több elmélet szól, ezek közül a legfontosabbnak ítélteket röviden megemlítettük.

Az elméletek alapján vázoltuk, milyen jellegű problémák merülhetnek föl általában ezeknél a gyermekeknél. Pszichológiai szempontból is kiemelten fontos a 0-3 éves korig tartó periódus, hiszen az anya-gyermek kapcsolat, ennek hiányában egy elsődleges gondozóval való szoros kö-

tődés testi-érzelmi-szellemi szempontból egyaránt meghatározza a gyermek fejlődését. Ebben az időszakban tanul meg a gyermek bízni a környezetében és hinni abban, hogy érdemes megszólítani azt, akitől adekvát válasz érkezik.

Ekkor alapozódik meg az önálló-autonóm személyiség, aki érez magában erőt és önbizalmat a kezdeményezéshez, tervek alkotásához és végrehajtásához. Az értelmi képességek fejlődése szempontjából is szenzitív periódusról beszélünk.

Ezért kiemelten fontos, hogy a szülő észrevegye a problémát és segítséget kérjen. Mert minél előbb kezdődik meg a korai fejlesztés, annál hatékonyabb lehet.

Ehhez kívánunk sok sikert és örömteli együttlétet!

Marton Ibolya

Korai fejlesztés gyógypedagógus szemmel

A gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás törvényi háttere

Mint a Bevezetőben is említettük, ezt a kiadványt elsősorban szülőknek írtuk. Azoknak a családoknak, ahol észlelnek valamilyen problémát csecsemőjük, illetve kisgyermekük fejlődése során. Az első kérdés, ami ilyenkor felmerül mindenkiben, hová, kihez fordulhatok segítségért? A segítségadás **törvényi** háttere részletesen kidolgozott.

„A Nkt. 18. § (2) bekezdés *a)* pontja szerinti gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás (a továbbiakban: korai fejlesztés és gondozás) feladata a komplex koragyermekkori prevenció, tanácsadás és fejlesztés, az ellátásra való jogosultság megállapításának időpontjától kezdődően a gyermek fejlődésének elősegítése, a család kompetenciáinak erősítése, a gyermek és a család társadalmi inklúziójának támogatása érdekében. A korai fejlesztés és gondozás tevékenységei a komplex gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai tanácsadás, a kognitív, a szociális, a kommunikációs és a nyelvi készségek fejlesztése, a mozgásfejlesztés és a pszichológiai segítségnyújtás."(15/2013.(II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati működésről)

A törvény szerint pedagógiai szakszolgálat által megvalósított korai fejlesztés és gondozás megkezdésére 18 hónapnál idősebb gyermekek esetében a megyei szakértői bizottság tesz javaslatot. A szakértői véleményt kiadó szakértői bizottság javaslatai alapján kell a gyermek szükségleteihez igazodó egyéni fejlesztési tervet kidolgozni a fejlesztést ellátó gyógypedagógusnak, melyet a szülővel ismertet. A fejlesztési év végén a fejlesztés alapján elkészített értékelési lapot megbeszéli, majd továbbítja a területileg illetések megyei szakértői bizottsághoz. „A szakértői bizottság az értékelési lap megállapításai vagy a gyermek vizsgálata, felülvizsgálata alapján szükség szerint módosítja a szakértői véleménynek a korai fejlesztés

és gondozás megszervezésével kapcsolatos előírásait.**”** (15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati működésről)

18 hónapnál fiatalabb gyermekek esetében a gyermek külön vizsgálata nélkül, szakorvosi javaslatra, a járási pedagógiai szakszolgálat is készíthet szakértői véleményt, melyben javasolja a gyermek korai fejlesztését és gondozását.

A korai fejlesztő foglalkozás általában a pedagógiai szakszolgálat intézményében valósul meg, de indokolt esetben történhet a gyermek otthonában vagy a pedagógiai szakszolgálati intézmény fenntartójával infrastruktúra-használatra vonatkozó szerződést kötött intézményben. Korai fejlesztésben és gondozásban addig vehet részt a gyermek, míg el nem kezdődik számára az óvodai nevelés.

A korai fejlesztés és gondozás egyéni foglalkozás, vagy legfeljebb hat gyermekből álló csoportfoglalkozás keretében valósítható meg. A gyermek állapotától és szükségleteitől, valamint a család terhelhetőségétől függően állapítja meg a szakértői bizottság a fejlesztő foglalkozás időkeretét. Ez lehet: 0-3 éves kor között legalább heti egy, legfeljebb heti négy óra, 3-5 éves kor között legalább heti kettő, legfeljebb heti öt óra és 5-6 éves kor között legalább heti öt óra.

A gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás a gyakorlatban

A korai fejlesztés definíció helyett, mely elsősorban pedagógiai módszerek sokszínűségével a gyermekre fókuszál, ma már elfogadottabb a **korragyermekkori intervenció** fogalma, mely a gyermeket, a családot és a környezetet is figyelembe veszi. (Czeizel, 2009). A gyermek korai fejlesztése ezen gondolatot figyelembe véve, **szakmaközi együttműködés** által, az egészségügy, a szociális ellátás és az oktatás összefogásával valósul meg a leghatékonyabban. (Pázmány, é.n)

Mi a korai fejlesztés alapja?

A korai fejlesztés az agy plaszticitására alapoz. Korai életkorban az idegrendszer érése támogatható, a károsodások hatása ellensúlyozható, a rossz irányba induló idegrendszeri fejlődés helyes irányba terelhető. (Katona, 1999) Ezért nagyon fontos a gyermek korai fejlesztése szempontjából az első három év!

Korai fejlesztésre mikor van szükség?
Korai fejlesztésre akkor van szükség, ha a gyermek egy vagy több részképességben elmarad az életkorának megfelelő szinttől. Ez megnyilvánulhat egy vagy több területen: mozgásfejlődés, az értelmi fejlődés, a hallás- és látásfejlődés, a beszéd és nyelvi fejlődés, a szociális-, érzelmi fejlődés vagy a viselkedés.

Mi a korai fejlesztés célja?
„Az utóbbi évtizedben a hazai szakmai gondolkodásban egyre elfogadottabbá válik az a megközelítés, amely az élet első éveiben zajló folyamatokat a gyermek fejlődése és későbbi életlehetőségeikre gyakorolt hatása szempontjából kulcsfontosságúnak tartja.” (Kereki, 2017, p.93.)

1. kép Korai fejlesztésben részesülő kisgyermek elmélyülten „olvas” (szerző felvétele)

Nagyon fontos, hogy a bármilyen jellegű probléma észlelésekor minél hamarabb kezdeményezze a szülő a vizsgálatot, mert minél előbb kezdődik el a terápia, annál eredményesebb lehet a korai fejlesztés.

Részletesen a korai komplex gyógypedagógiai fejlesztésről

A korai gyógypedagógiai fejlesztés olyan komplex terápia, mely a gyermek erősségeire alapozva segíti elő a megkésett területek fejlődését.

Az alábbiakban azt a fejlesztési folyamatot kívánom ismertetni, melyet kollégáimmal megvalósítunk a korai intervenció során. Ebben a fejezetben a nagymozgás és a finommotorika fejlesztésének lehetőségeiről lesz szó. A beszédfejlesztést, a pszichológiai tanácsadást és a szociális kapcsolatok fejlesztését a következő két fejezetben mutatjuk be.

Nagymozgás fejlesztése

Nagymozgás: olyan készség, amely a test nagy izmainak helyes használatát foglalja magába az egész test vagy testrészek helyzet illetve helyváltoztatása érdekében. Ide tartozó mozgásformák például a járás, futás, ugrás, rúgás, dobás, felülés, hajlás, egyensúlyozás. Ezek kivitelezése nagyban függ az izmok tónusától és erejétől. Az egészséges mozgásfejlődés menetéről a különböző szakirodalmak más és más adatokat közölnek, de abban minden szakember egyet ért, hogy gyermekenként nagy különbségek lehetnek abban, hogy egy mozgásforma hány hónapos korban jelenik meg. Amennyiben az alapmozgások megfelelő időben jelennek meg a gyermek fejlődése során, mindenképpen szükséges a mozgások minőségi kivitelezésére is tekintettel lenni. A mozgásfejlődésben a legoptimálisabb a központi idegrendszer fejlődése szempontjából, ha a mozgások a megfelelő sorrendben épülnek egymásra.

Az alábbiakban a normál mozgásfejlődés menetét mutatom be.

0-2 hó Az újszülött a külső ingerekre zömmel összreakcióval válaszol. Mozgása az első hónapban szinte kizárólag karjai rendezetlen mozgásából és lábai rúgkapálásából áll. Az első hónapra jellemzően ökölbe szorított keze lassan kinyílik és saját kezecskéje lesz első játéka. Hason fekve automatikusan emelgeti a fejét és néhány másodpercig megtartja. Háton fekve játékosan kalimpál, a végtagjai hajlított helyzetben vannak.

2-3 hó Miután megtanulja, hogy nyakizmai segítségével fel tudja emelni a fejét, hason, alkaron támaszkodva hosszabb időre képes emelve tartani azt és forgatni. Később ezen helyzetében nézelődik. Ha ülésbe úgy húzzuk fel, hogy közben támasztjuk a derekát, már biztosan emeli a fejét és

fordítja is. A törzs és a kar izmai is erősödnek, előkészületek történnek a járás elindítására.

4-5 hó Hátán fekve megemeli a fejét és a vállait. Ha felültetjük, fejét képes egyenesen, stabilan tartani. Képes biztosan a hátáról a hasára fordulni, majd a hasáról a hátára. Támasztékkal stabilan ül.

6-7 hó Ülő helyzetbe húzásnál egyszerre emeli a fejét, hátának felső részét és karjait. Támaszték nélkül ül.

7. hónapra minden irányba forognia kell: hátról-hasra jobbra és balra, hasról hátra jobbra és balra. Hason a fenekét kezdi emelgetni kúszáskezdeményként.
Legfontosabb fejlődési eredmény, hogy a gyermek képessé válik a helyváltoztatásra.

8-9 hó Önállóan felül, majd képes kapaszkodva felállni, és ezt a helyzetét megtartani. Négykézláb mászik és így eljut egyik helyről a másikra, ezáltal elér olyan játékokat, amit előtte nem. A láb, a törzs és a mellső függesztő izmok megerősödnek annyira, hogy meg tudják tartani a gyermek tömegét annak érdekében, hogy képes legyen elindulni, járni.

9-10 hó Tud kúszni, képes önállóan ülni és ebben a helyzetében játszani. Négykézlábra emelkedik és hintázik. Az előfordulhat, hogy a gyermek csak a 10. hó elején indul el, de van, aki már 8 hónaposan is megteszi. Először úgy megy, hogy mindkét kezét fogják, majd csak az egyiket.

10-12 hó Álló helyzetét önállóan megtartja, elengedi a kapaszkodókat és próbálkozik a járással. Úgy tud járni, hogy az egyik kezénél fogva vezetik.

12-15 hó Önállóan megteszi első lépéseit, melyek eleinte bizonytalanok és széles alapúak.

15-18 hó Önállóan, biztosan tud járni, lépcsőn mászni.

18-21 hó Kézen fogva biztosan közlekedik a lépcsőn.

21-24 hó Ülő helyzetét guggolásra változtatja és így játszik.

24-27 hó Önállóan, segítség nélkül közlekedik a lépcsőn. Járás helyett időnként szalad, bár irányt változtatni még nem tud.

27-30 hó Képes egy lábon állni. Páros lábon tud ugrálni.

30-33 hó Megrajzolt vonalon egyedül pontosan végigsétál.

33-36 hó Lépcsőn önállóan, váltott lábbal fel- és lemegy. Egy lábon ugrál, majd szökdécsel.

3 éves korára a gyermeknek el kell jutnia a helyváltoztatást létrehozó nagymozgások olyan biztos végrehajtásáig, amelyek lehetővé teszik, hogy az óvodai közösségben helytálljon (orvosiLexikon.hu/mozgasfejlodes-allomasai-szuletestol-harom-eves-korig; Király és Szakály, 2011).

A legjobb nagymozgást fejlesztő gyakorlatok azok, amelyek valóban igénybe veszik a test nagy izmait, a váll, a karok, a lábak, a hát, a nyak és a törzs izmainak intenzív használatával.

- Zenés mozgás

  Játsszunk le valamilyen kedvenc zenét, és közben ugráljanak vagy táncoljanak a gyerekek. Az ugrálás módját előre meg is határozhatjuk, de lehet szabad mozgás is. Választhatnak a gyerekek zeneeszközöket is, mellyel kísérhetik mozgásukat és közben énekelhetnek, ha van kedvük hozzá.

- Gyaloglás

  Vidám és jó mozgásfejlesztő játék, ha a gyerekek gyaloglás közben utánozzák a mi, valamilyen állat vagy tárgy mozgását. Megpróbálnak fejet előre-hátra billenteni, pipiként guggolva menni, békához hasonlóan ugrálni, esetleg a robotot utánozva merev lábakkal menni, kiterjesztett karokkal repülőként mozogni.

- Járás vonalon, hirtelen irányváltoztatásokkal

  Két és fél évesen már képes a kisgyermek általunk megrajzolt vonalon pontosan végigsétálni. Ezt fokozhatjuk hirtelen irányváltással, éles kanyarokkal.

- Akadálypálya

  A rendelkezésre álló hely méretétől függően helyezzük el a nagyméretű szőnyeget, a fel- és lelépőket és egyéb akadályokat egymástól közelebb vagy távolabb. Az akadályok közé helyezhetünk kéz és láb formájú gumilapokat, melyeken a gyermeknek át kell mászni. Kezet a kézformára, lábat a lábformára. Nagyon összetett, a nagyizmokat jól megmozgató gyakorlat.

- Labdázás

  Nagyméretű, könnyű labdát dobassunk a gyerekkel, aminek elkapásához elsősorban a karjait kell használnia, de a labdázás pontos

kivitelezéséhez szükséges a szem-kéz koordináció megfelelő fejlettsége, és az is, hogy a gyermek megfelelően tudjon fixálni. Figyeljünk arra, hogy a labda valóban könnyű legyen, és ne okozzon sérülést. Erre nagyon megfelelő a puha szivacslabda. Jó móka a különböző méretű léggömbbel való dobálózás is.

- Bicikli, tricikli, roller
  Mindig az életkornak és a testméretnek megfelelő méretű kisjárművel játsszon a gyerek. A négykerekű kisjárművek, triciklik, biciklik, rollerek fejlesztik a kéz- és lábizmokat, valamint az egyensúlyozás képességét.

- Kreatív nagymozgás
  Az aszfaltra alakzatokat, bejárandó ösvényt rajzolunk, amelyen végig kell haladnia a kisgyermeknek. Nagyon jó móka, ha a rajzolásban a gyermek is segíteni tud.

Finommotorika fejlesztése

Finommotorika: testünk apróbb testrészeinek finom, koordinált mozgása, ami magába foglalja a kéz, az ujjak és a száj finom koordinált mozgását (https://napocska.hu/finommotorika). A finom mozgások fejlődése két hónapos kortól veszi kezdetét és normál esetben az alábbiak szerint alakul az életkor függvényében.

0-2 hó Az újszülött, majd később csecsemő, megfog mindent, ami megérinti a tenyerét.

3-4 hó A kisgyermek játszik a kezével, a feléje nyújtott tárgyakat megérinti.

4-5 hó Elkezdi használni a mutató- és hüvelykujját, de az így létrejött fogása még nem pontos. Kezeivel a számára érdekes meglátott tárgy felé nyúl, megmarkolja és mozgatja, majd a szájába veszi.

5-6 hó Csuklója már úgy forog, hogy kezeit forgatni tudja, és így megtanul újfajta módon játszani. A számára érdekes és elérhető tárgyakat két kézzel megragadja, és rövid ideig megtartja.

6-7 hó Kezeiben lévő tárgyat képes megtartani, és ezt egyik kezéből a másikba tenni. Az első hat hónapban a gyermek mozgásának legnagyobb része automatikus volt, de most olyan dolgokat kezd csinálni, amit meg kell terveznie.

7-8 hó A kezeiben megtartott két tárgyból az egyiket a nyugvó másikhoz ütögeti.

8-9 hó Az eddig spontán módon alakuló kézmozgásait el kezdi tervezni. A kezeiben megtartott két tárgyat egymáshoz ütögeti, kialakul a két tárgyas manipuláció. Egyik keze gyakran átnyúl testének másik oldalára, és ezáltal fejlődik azon képessége, hogy testének középvonalát átlépje.

9-10 hó Felemel kisebb tárgyakat úgy, hogy mutatóujját a hüvelykujjával szembeállítja (oppozíció).

10-12 hó Pontos oppozícióval felemeli az apróbb tárgyakat és ezeket képes egymásba tenni.

12-15 hó Megjelenik a három tárgyas manipuláció.

15-18 hó Felépíti a Montessori tornyot úgy, hogy a méretet és a színt nem veszi figyelembe. Ez az egyre pontosabban kivitelezett fogás képessége jelentős újdonság a kisded életében.

18-21 hó Cipőt fűz, labdát gurít, dob.

21-24 hó Labdát dob és képes elkapni. Nagyobb méretű és lyukú gyöngyöt fűz.

3 éves korára a finommotorika terén is el kell jutnia olyan biztos végrehajtásáig, amelyek lehetővé teszik, hogy az óvodai közösségben helytálljon (orvosiLexikon.hu/mozgasfejlodes-allomasai-szuletestol-harom-eves-korig; Király és Szakály, 2011).

Finommotorikát fejlesztő játékok

Az alábbiakban a korai fejlesztő foglalkozásokon gyakorolt olyan játékokat mutatok be, melyekkel a finommotorikát fejlesztjük.

- Ujjal és lábbal festés
  Festés során fokozhatjuk a vidámságot, ha ujjal vagy lábbal kivitelezzük ezt a technikát. Ehhez szükségünk van nagyméretű csomagolópapírra és ujjfestékre. A gyermek mártsa a kéz ujjait vagy lábujjait a festékbe és rajzoljon, fessen vele.
- Építőkockák egymásra rakása, építés a kocka elemeiből
- Bábozás ujjbábokkal
- Felhúzós játékokkal – például, ami körbetekerés során zenél – gyakorlás

- Játék nagyobb csavarokkal és szögekkel, amelyek nagyméretű lyukba illeszthetők
- Lapos tárgyak pl.: korong, felszedegetése
- Műanyag flakon kupakjának le- és felcsavarása
- Nyomdázás nagyobb méretű figurákkal, később ezek színezése
- Krepp-papír csíkok tépése, összegyúrása gombóccá, felületre ragasztása

2. kép Mozdony készítése krepp-papír tépésével, összegyúrásával és ragasztásával (szerző felvétele)

- Ollóhasználat gyakorlása nagyméretű formákon
- Különböző méretű csipeszekkel „csipeszelés”
- Különböző méretű tárgyak egymásba rakása
- Golyóvezető pályán a golyó végigkísérése
- Zárak nyitása-zárása, zipzár használata
- Különféle formakirakóval való gyakorlás
- Színek és formák szerinti formaalapba helyezés
- Logikai készletnek forma és szín szerinti csoportosítása
- Különféle képkirakók használata
- Puzzle játékok összerakása, fokozatosan növekvő elemszámokból
- Rajzolás és festés különböző rajzeszközökkel

3. kép Fa rajzolása és festése (szerző felvétele)

- Termények szétválogatása nagyság alapján
- Különböző felületű anyagok csoportosítása
- Papírhajtogatás az egyszerűbbtől a bonyolultabb formák felé
- Különböző fajtájú pötyijáték használata
- Bábel torony felrakása
- Horgászás játék horgászbottal és játék halacskákkal, amelyeket a nagyobb méretű lavórba folyatott vízből kell kifogni
- Különböző fűzős játékok használata
- Legózás
- Nagy fagyöngyök felfűzése, majd ha ez biztonsággal megy, apró gyöngyök felfűzése rúdra vagy zsinórra

4. kép Lánc fűzése gyöngyökből (szerző felvétele)

- Tészta gyúrása, sodrása, fűzése
- Homokozás, formaöntés, gereblyézés, lapátolás, homokkerék működtetése
- Lisztgyurmával vagy valódi gyurmával formázási technikák elsajátítása: gyúrás, sodrás, gömbölyítés, lapítás, kicsípés, mélyítés

5. kép Korai fejlesztésben részesülő kisgyermek elmélyülten gyurmázik (szerző felvétele)

Felhasznált irodalom:

Czeizel B. (2009) A koragyermekkori intervenció jelene és remélt jövője. Gyógypedagógiai Szemle, XXXVII. (2-3), 153-160.

Katona F. (1999) Klinikai fejlődésneurológia. Medicina Kiadó Rt., Budapest

Kereki J. (2017) Fejlesztési célok és irányok a kora gyermekkori intervencióban. Gyógypedagógiai Szemle, XLV.(2), 93-113.

Király T., Szakály Zs. (2011) Mozgásfejlődés és a motorikus képességek fejlesztése gyermekkorban. Dialóg Campus Kiadó, Pécs

Pásztor É. (2009) A koragyermekkori intervenció intézményrendszerének hazai működése című zárójelentés alapján felvetett gondolatok. Gyógypedagógiai Szemle, XXXVII.(2-3), 141-152.

A mozgásfejlődés állomásai. Letöltve: 2018. 08. 02. orvosiLexikon.hu/ mozgasfejlodes-allomasai-szuletestol-harom-eves-korig

Pázmány Viktória: Korai fejlesztés fontossága. Integráció kisgyermekkorban. PPT Letöltve: 2018. 08. 02. downegyesulet.hu

Hivatkozott jogi források:

15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai intézmények működéséről

Letöltve: 2018. 08. 02. net.jogtar.hu

***

A kiadvány első részében szereplő képanyag a szerző saját készítése.

A képeken szereplő kisgyermek szülei hozzájárultak a fotók megjelenéséhez.

Barta Ágnes

A korai fejlesztés logopédus szemmel

A kommunikáció fejlesztése

„A korai nevelés a legfontosabb.
Amit az ember gyermekként lát, az segíti egész életében, hogy jó felé orientálódjék."
(Brunszvik Teréz)

A korai fejlesztés napjainkban előtérbe került a korábbi évekhez képest, melynek kapcsán sok szakirodalom jelent meg, a teljesség igénye nélkül ebben a kis füzetben arra vállalkoztam, hogy a korai fejlesztésben résztvevő gyermekek szüleinek tanácsokat adjak a kommunikáció fejlesztésével kapcsolatban.

Remélem, hogy segítségükre lesz, haszonnal tudják forgatni.

A mozgás és a beszéd fejlődése szorosan összefügg egymással, de ebben a részben csak a kommunikáció fejlesztését és az érzékszervek, észlelés fejlődését kívánom kiemelni. A korai segítségnyújtás feladata az évtizedek során nagyon sokat változott, ma azt tartjuk fontosnak, hogy a korai fejlesztés nem irányulhat csak a sérülésre. „Mindig szem előtt kell tartanunk három szempontot: a gyermeket, a fejlődésbeli eltérést és a családot. A cél az, hogy a szülők jobban, megfelelőbben neveljék gyermeküket, mi szakemberek pedig váljunk egyre nélkülözhetőbbé." idézi Kissné Haffner 2017, 8p.

Mielőtt a gyakorlati tanácsokra rátérnék, bemutatom az ép beszédfejlődés szakaszait. Ezzel kívánom segíteni a szülőket, hogy fel tudják mérni gyermekük beszédének fejlődését, időben fel tudják ismerni, ha gyermekük ettől eltérő beszédfejlődést mutat. A beszéd megtanulásához több terület megfelelő működésére is szükség van, mint például a hallási-, látási érzékelés, észlelés, figyelem és emlékezet, valamint a gondolkodás. A beszédfejlődés elmaradásának korai felismerése azért is fontos, mert

a háttérben megbújó okokat is feltárhatja. A korai fejlesztés során ezeket az okokat megkeressük, kijelöljük a fejlesztési területeket és elindítjuk a fejlesztést. Ebben a folyamatban a szülők szerepe és együttműködése nélkülözhetetlen. A gyermek fejlődését a szakemberek és a szülők pozitívan tudják befolyásolni, ehhez kívánok ötleteket adni.

A beszéd fejlődése tipikusan fejlődő gyermekek esetén

A tipikusan fejlődő gyermekek estében beszéd megértése alakul ki először, majd egyre több szót használ maga is. A beszéd nem veleszületett képesség, a környezet ösztönző hatására tanulja meg a gyermek. Az ép beszédfejlődés előfeltételeit a veleszületett adottságok, képességek, és a környezetének hatása befolyásolja. Ezek Richter, Brüge, Mohs (1997) elmélete szerint a következők:

- **hallás –** a beszédfejlődés előfeltétele, hallás nélkül a beszéd utánzása nem lehetséges. A nagyothalló vagy siket gyermekeknél hiányoznak a hallás útján megszerezett tapasztalatok, ezért a lehető legkorábban segítséget kell nekik nyújtani, hogy ők is megtanulhassák a beszédet.
- **beszédkésztetés –** már a gyermek gagyogásának kezdetekor örüljenek ezeknek a „beszélgetéseknek”, Önök is beszéljenek hozzájuk, mintha értenék, később is hallgassák meg őket. A beszédkedvet támogatni kell, akkor is, ha még nem értik meg mit is mond. Ne kritizálják és javítgassák, mert az elveszi a beszédkedvet.
- **nyelvi minta –** beszélni csak utánzás által tanul meg a gyermek, csak akkor, ha beszélgetnek vele. Beszélgessenek vele lassan, pontosan, szépen ejtett szavakkal, rövid mondatokat használjanak, a gyermek életkorának megfelelően. Fontosnak tartom, hogy a szülők mintát nyújtsanak, ne beszéljenek gyermekükkel „bébi”nyelven. Csecsemőkor után, a „bébi” nyelv használatának csak akkor van jelentősége, ha ezek a megkésett beszédfejlődés során az első „párbeszédeket” jelentik. Utánozzák, amit a gyermek mond, mert ez örömet okoz számára. Ez az öröm újra hangadásra készteti őt. A gyermek életkorának megfelelően beszéljenek, a mondatok hosszúságágára kell figyelniük, és arra, hogy olyan szavakat használjanak, amiket biztosan ért. Figyel-

jenek arra is, hogy lássa a szájukat mikor beszélnek hozzájuk. A napi tevékenységeket el is mesélhetik, öltözködésnél mondják el neki, mit vesz fel. Már egészen kicsi kortól beszélni kell hozzá, elmesélni az utcán való sétálás során, hogy mit látnak.
Akkor „csinálják jól", ha elfáradnak a beszédben. Beszélni hozzájuk már kezdetektől kell, amikor még a baba nem is tud beszélni, hajoljanak hozzá közel, lássa a szájukat.
A beszédet csak így fogja megtanulni. Ha nem beszélnek hozzá, vagy nem a neki megfelelő szavakat használják, akkor a beszéde sem fog fejlődni.

- **környezeti feltételek –** a gyermek számára fontos a családi harmónia, béke, szeretet, a szülőkkel való bizalmas kapcsolat. Ha a gyermek beszélgetni szeretne, hallgassák meg mindig, ne sürgessék, és vegyék őt komolyan.
  Arra is figyelni kell, hogy mit beszélnek a gyermek előtt, amikor úgy gondolják, hogy nem figyelnek, akkor „fülelnek" a legjobban.

- Sok gyermeket hagynak a televízió előtt, ennek hosszú távon negatív hatásai lehetnek. Olyan műsort láthatnak, ami nem nekik való, arra esetleg nincs alkalom, hogy a látottakat a szülői beszélgetéssel feldolgozza a gyermek. Az állandó háttérzaj nehezíti beszéd észlelését, illetve nem motiválja a gyermeket az önálló beszédre. Kutatások bizonyították, hogy a sokat tévéző gyerekek szókincse gyérebb, nyelvi fejlettségük pedig sok esetben elmarad az életkoruknak megfelelőtől. Vigyázni kell az okostelefonokkal, tabletekkel is, hiszen vannak gyermeknek szánt alkalmazások, de hosszú távon szinte függőséget okozhat. Azt javaslom, hogy bizonyos életkor alatt ne is adják nekik oda ezeket, később, mikor egyedül már tudnak játszani, azt is ellenőrizzék, és határozzák meg, mennyi ideig játszhat a gépen. Következetesek legyenek abban, hogy mit engednek meg, és mikor, mert ha egyszer nem engednek valamit, de más alkalommal pedig már igen, akkor a gyermek nehezen igazodik el a szabályok között.

- **mozgás –** a beszédkészség előfeltétele a beszédfolyamatokban résztvevő izomrendszer szervi adottsága. A baba ezeknek izomcsoportok összjátékát gyakorolja már csecsemőkorától a szopással, gagyogással. A szájmozgás ügyesedése szintén a beszéd feltétele.

- **észlelés –** a beszéd megtanulásához a gyermeknek látásával és hallásával azonosítani kell környezete hangjait, tárgyait, hogy majd később a tárgyak hangok neveit össze tudja egymással kapcsolni. A hangok megismerését fokozatosan kell bevezetni, kezdetben csak finomabb hangokat (csörgő), majd később az erősebb hangokkal megismertetni csengővel, sípoló és egyéb hangot adó játékokkal a fokozatosság betartása mellett.

Most nézzük át a beszéd fejlődését életkori szakaszokra lebontva! Az alábbi táblázatban az egyes szakaszokhoz írt fejlődési lépcsők a gyermekek ép fejlődésmenetét követik. Minden gyermek fejlődése más, a leírt fejlődésmenettől eltérhet, vagy kicsit késhet (a fiúk általában később kezdenek el beszélni). Gyermekük beszédének fejlettségét azonban az alábbiak szerint be tudják azonosítani, fel tudják mérni azt, hogy hol tart, majd a fejlesztési feladatokból válogatva, tudnak vele foglalkozni. Gyermekük beszédének fejlettsége mutathat különböző területeken nagyon eltérő képet, hiszen lehet, hogy egyes feladatokat már tud, de bizonyos feladatokat még nem tud az adott életkori szinten teljesíteni. Ekkor természetesen nem kell megijedni, hiszen 1-2 hónapos eltérés nem feltétlenül jelent problémát.

Az alábbi táblázatban láthatják a gondolkodás, látás és hallás fejlődésének szakaszait is, amiről azért írok, mert fejlődésük összefüggésben van a beszédfejlődéssel.

Az ép kommunikációfejlődés szakaszai:

Életkor	Kommunikáció	Látás	Hallás	Gondolkodás
Születéstől 1 hónapos korig	Sírással „beszélnek”, jeleznek a környezetüknek; ha felveszik, vagy beszélnek hozzájuk, megnyugszanak.	Nem látnak színeket, csak a szürke árnyalatait, szemük az éles fényekhez nehezen alkalmazkodik.	Hallásuk érzékenyebb, meg tudják különböztetni a mély és magas hangokat. Szeretik, ha beszélnek hozzájuk.	A csecsemők már ilyenkor sok mindent elárulnak magukról, ha megfigyelik őket. Milyen mélyen alszanak, mikor laktak jól, szeretnek-e öltözni, fürdeni.

Életkor	Kommunikáció	Látás	Hallás	Gondolkodás
1-2 hó között	Színesebbé válnak hangjaik, sírásuk hosszabb ideig tart. A szopás hatására erősödik az arc- és szájizmuk, ennek hatására magánhangzó-szerű beszédhangokat adnak ki.	Hosszabban nézik, figyelik az arcokat. A mozgásokat követik a tekintetükkel, pl.: felnőttek kezeinek a mozgását.	Kezdik megszokni az őket körülvevő otthoni zajokat, a szülők hangjaira ők is hangot adnak.	Megtanulják a hangok, illatok jelentését, tudják, melyiktől nem kell már megijedni. Egyre több időt töltenek ébren.
2-4 hó között	Megjelenik a gagyogás, cuppogás, a mosoly is a sírás mellett. Ha a szülők „válaszolnak"ezekre a hangokra ezzel újabb hangok kiadására késztetik őket.	Nézelődnek, megfigyelik a tárgyakat, közben fordítják a fejüket is. Nézik a saját kezeiket, ez azért fontos, hogy később megtanuljanak tárgyakért nyúlni.	Anyukájuk hangját már megkülönböztetik mások hangjától. A környezet hangjait megszokják, felfigyelnek a zenére, kellemes hangra és a saját gagyogásukra.	Játékokat megérintik, mozgatják kezükkel, lábukkal.
4-6 hó között	Gőgicsélésük egyre ritmusosabb lesz. A gagyogásuk tudatosabb lesz, anyanyelvére jellemző hangokat kezdenek el használni.	Megismerik már az anyukájuk arcát, célirányosabban nyúlnak dolgokért, és azokat átveszik egyik kezükből a másikba. Színeket is látnak már.	Még jobban meg tudják különböztetni az őket körülvevő környezet hangjait, figyelnek a hang felé.	Tekintetük irányítja a kezüket, tárgyakért nyúlnak.
6-9 hó között	Gagyognak, szótagokat, szótag kombinációkat mondanak. A saját nevükre felfigyelnek. Beszédmegértésük elkezd fejlődni.	Jól látnak, a távolba tekintenek, észrevesznek apró tárgyakat.	Be tudják azonosítani, honnan jön a hang, odafordulnak. A játékokat összeütögetik.	Átveszik egyik kezükből a játékot a másikba. Elkezdik utánozni a felnőttek mozdulatait.

Életkor	Kommunikáció	Látás	Hallás	Gondolkodás
9-12 hó között	Felismerik családtagjaik hangját. Gagyogásuk egyre tudatosabb lesz, a szótagok egyre felismerhetőbbek. Egyre több szót megértenek, és utánozni is próbálják, szókezdeményeket is mondanak.	Részleteket figyelnek meg a térben, síkban. Sétálások alkalmával megfigyelik tágabb környezetüket.	Tovább finomodik a hallásuk, a hátuk mögül érkező zajokat is azonosítják. Beszédükben még több hang jelenik meg. A suttogásra is felfigyelnek.	Kérésre átadnak tárgyakat. Átlátnak összefüggéseket, hogy pl. tudnak húzni tárgyakat.
12-15 hó között	Beszédértésük, a szókincsük gyorsan fejlődik. A kifejező beszédük is fejlődik. Szótagokat, szavakat mondanak.	Képeskönyveket nézegetnek, észlelik a téri viszonyokat.	Hallási megkülönböztetésük fejlődik, ezért hangadásuk is színesebb lesz.	Szeretnek pakolni, tárgyakat megfogni, összerakni. Utánozzák a felnőttek mozdulatait.
15-18 hó között	Halandzsáznak, hangot utánoznak, ezek lassan felváltják a gagyogást. Egy szót használnak mondatként. Egyre több szót értenek.	Tárgyakat felismernek képen. Ismerkednek a tükörrel, saját magukkal.	Tovább finomodik a hallásuk, nagyon szeretnek zenét hallgatni, énekelni, hangszerek hangjait megfigyelni.	Cselekvésen keresztül oldanak meg mindent, ki-bepakolnak, utánoznak.
18-24 hó között	Nagy mérföldkő a fejlődésben, legalább 50 szót használnak, 200 szót értenek. A fiúk beszédfejlődése kicsit késhet a lányokéhoz képest.	Már érzékelik a teret, távolságokat. Szeretnek „felfedezni”.	Érzékeny korszak a hallási figyelem fejlődésében.	Építenek, tárgyakat képen is felismerik. Kitartásuk fejlődik, pl. tárgyakat keresnek meg.

Életkor	Kommunikáció	Látás	Hallás	Gondolkodás
24-30 hó között	Ebben az időszakban megértenek körülbelül 400 szót. Gyorsan tanulnak szavakat, ezért már 200 szót ők is használnak. Érdeklődőek, mindent tudni szeretnének. Mi ez? kérdés jelenik meg, melyekre választ kapva nő a szavaik száma. Kétszavas mondatok jelennek meg.	Távolban is felfedeznek dolgokat, a látási figyelmük sokat fejlődik ebben az időszakban.	A zenehallgatás fontos ebben az időszakban, hiszen a hallási figyelem is fejlődik, csoportos zenés foglalkozásokon való részvétel jót tehet a szülőknek és a gyerekeknek egyaránt.	Tornyot építenek több tárgyból, csoportosítanak tulajdonságok szerint pl.: színek szerint. A felnőttek cselekvéseit kezdik utánozni.
30-36 hó között	Kétszavas mondatokat már használnak. A lassabban érő fiúk is elkezdenek szavakat használni. Mondatok használata is megjelenhet. A hosszabb mondatokat is megértik, esetlegesen követni tudják a felnőttek beszédét.	Finomodik a látásuk, egyre ügyesebben rajzolnak. Képeskönyvet nézegetnek.	Énekeket, dallamokat felismerik, esetleg dúdolják azokat.	Tudnak, a Mit csinál? kérdésre válaszolni. Játszanak a formabeillesztő játékkal. Tovább utánozzák szüleik napi cselekvéseit. (Autót vezetnek, főznek stb.)

1.táblázat: a gyermeki kommunikáció, látás, hallás és gondolkodás fejlődésének szakaszai 0-36 hónapos korig (Hajtó-Major-Sósné-Tóth 2014.)

Óvodáskorban a beszéd és a többi készség látványosan fejlődik tovább. A gyermekek kapcsolatot tudnak a beszéd segítségével kialakítani először a családban, majd az óvodában a kortársakkal is. Nagyon sok gyermek beszéde látványosan fejlődik, mikor közösségbe kerül. Nagy ösztönző erő az ovis társakkal való játék. Játék közben fejlődik a beszéd igazán. Az óvodai foglakozások során új ismereteket, dalokat, meséket, játékokat tanulnak.

El tudják egyedül is mondani, hogy mi történt velük, tudnak ők is kérdezni, lehet velük beszélgetni. Hallgassák meg őket, ha mondani szeretnének valamit. Az első 3 életév nagyon fontos a gyermek fejlődésében, hiszen rövid idő alatt kell megtanulniuk sok dolgot, ezeket otthon segíthetik akkor is, ha a gyermek beszédfejlődése rendben zajlik.

Otthoni tanácsok, fejlesztési lehetőségek szülőknek

Otthoni segítséget szeretnék adni ahhoz, hogy gyermekük fejlesztésében Önök is részt vehessenek. A beszéd optimális fejlődéséhez szükséges, hogy a gyermek látása, hallása ép legyen,a fejlődésükhöz támogató környezetet biztosítsanak számukra. A beszéd, a látás, hallás, gondolkodás fejlesztése komplex módon történik, az egyes területek fejlesztései átfedik egymást, egy játékkal több területet tudunk fejleszteni.

Hallási figyelem, gesztusok

- Amíg nem beszél a gyermek, addig is beszéljenek hozzá kedvesen, ne közelítsenek hozzá váratlanul, ne ijesszék meg őt. Vegyék fel vele a szemkontaktust, és azt tartsák meg. Szólítsák meg a babát közelről, halkan.
- Óvják őt a hangos, váratlan zajoktól.
- Pelenkázáskor, fürdetéskor beszéljenek hozzá, mosolyogjanak rá, öleljék meg, dúdoljanak neki.
- Változtassák az arckifejezéseket, adjanak önök is hangokat (cuppantsanak, sóhajtsanak, mosolyogjanak rá). Önök is figyeljék meg az ő arckifejezéseit.
- Csörgő segítségével fejleszthetik a hallási figyelmet, ha mindig máshol szólaltatják meg a csörgőt, a baba odafordítja a fejét. Ezt a játékot akkor is folytathatják, amikor a gyermek már nagyobb, csak akkor már dugják el a hangot adó játékot, és a gyermek keresse meg. Később lehet „Erre csörög a dió”-t játszani, ha a gyermek engedi, a szemét be lehet kötni.
- Ringassák zenére, cirógassák, mondókázzanak. Ezeket kapcsolják összse mozgással, ritmusra mozgással, lovagoltassák, mozgassák a gyermek kezét, lábát.

- Várják meg a gyermek reakcióját, a dal, vagy zene végén. Ha úgy látják, tetszik neki, akkor ismételjék addig, amíg a baba igényli.
- Később hívják fel a gyermek figyelmét a környezet hangjaira. „Ugat a kutya!" „ Zúg a porszívó!" Figyeljenek arra, hogy a gyermek ne ijedjen meg. Ismertessenek meg vele újabb és újabb hangokat, pl. papír zörgése, kulcsok hangja, vízcsobogás, ajtónyikorgás, tányércsörgés stb. (Deákné, 1995)
- Rendszeresen mondjanak nekik mondókákat, énekeljenek gyermekdalokat. Amikor nagyobb, tapsoljanak a mondókához, dalokhoz egyenletesen, vagy ritmusra.
- Ötletek a mondókázáshoz:

  Fánk, fánk, sül a fánk, süti-süti anyukának, Fánikának, Sárikának, Katinkának, Antikának.

  Csiga-biga gyere ki!,

  Süss fel nap…,

  Kiskacsa fürdik…,

  Ecc-pecc kimehetsz…,

  Ez elment vadászni…(az ujjait hajtogatva kifelé a mondókának megfelelően) stb.
- Nézegessenek gyermekével kisebbeknek való könyveket, nevezzék meg a benne található állatokat egy szóval, mondják el, milyen hangot ad az állat. Később meg lehet tőle kérdezni, hogy hol a cica? Milyen hangja van?
- Meséljenek neki a könyvben szereplő állatokról, tárgyakról.
- Ismételgessenek a gyermekkel együtt egy-két tagú szavakat, pl.: hipp-hopp, tik-tak, hoppá-hoppá, kukk, csüccs stb.
- Engedjenek neki minél többféle anyagból készült tárgyat megtapintani. (Deákné, 1995.)

Beszédészlelés, beszédmegértés fejlesztése

- Szólítsák gyermeküket a nevén! Próbálják úgy is, hogy a gyermek nem látja Önöket!
- Utánozzanak állathangokat. A medve morog: „m", a kígyó sziszeg „sz" a macska fúj „f", liba gágog „gá-gá", Méhecske: z-z-z, bárány: bee, stb. (Kissné Haffner, 2017.) Mikor már nagyobb, akkor gurítsanak labdát egymásnak úgy, hogy mondjanak gyermeküknek egy egyszerű szót, amit gyermek labdagurítás közben megismétel.

- Magánhangzókat hangoztassanak, ajakkerekítés, széthúzás: ú, í, á, ó stb. A gyermek is próbálja ezt utánozni.
- Dobjanak puszit egymásnak, simogatást is kísérje beszéddel: simi-simi.
- Ismertessék meg a gesztusokkal kísért kifejezésekkel: „Kérem”, „Tessék”, „Fogd meg”. Ha szükséges, akkor fogják meg a gyermek kezét, és együtt végezzék a mozdulatot, hogy megértse, megtanulja a jelentését.
- Mutassanak neki gesztussal kísért kérést, válaszadást: pl.: éneklés vagy játék után, ha megkérdezik tőlük: „Szeretnéd még?” a gyermek bólintson, vagy rázza a fejét, ha nem szeretné.
- Hívogassák a gyermeket gesztussal kísérve: „Gyere ide!”, „Add ide!”, „Tedd bele!”, „Engedd el!”, „Vedd le!” kéréseket is gyakorolhatják a közös játék során.(Rosta, 2006)
- Nagyon fontos, hogy a gyermek értse meg az egyszerű tiltást is. Ennek érdekében határozott hanghordozással mondjanak tiltásokat: „Nem szabad!”, „Nem!” A hanghordozással tudják segíteni a jelentés megértését, de vigyázzanak, ne ijesszék meg a gyermeket!
- Mondjanak a gyermeknek egyszerű meséket, ha lehet, bábozzanak is hozzá! A mindennapok történéseit is el lehet így egyszerűen mesélni, ez gyerekek számára érdekes lehet.
- Megtaníthatják, és gyakorolhatják az egyszerű két szavas utasítások megértését, végrehajtását: „Ülj, le!”, „Megyünk haza.” , „Éhes vagy?”, „Kérsz inni?”
- Később, a gyermek fejlődésének előrehaladtával lehet ezeket a kéréseket bővíteni, és kiterjeszteni más helyzetekre is. Indoklással is össze lehet a kéréseket kötni. Például ne csak azt mondják a gyermeküknek, hogy „Legyél csendben!”, hanem magyarázzák el neki azt is, hogy miért. („Légy szíves legyél csöndben, mert telefonálni szeretnék.”) (Németh–S. Pintye, 2006, p.81.)
- A családtagok felismerését is gyakorolhatják gyermekükkel megnevezéssel és rámutatással. Ha a gyermekkel együtt mutogatnak, akkor megérti, mit szeretnénk közölni.
- A napi tevékenységeket kísérjék beszéddel, ha a gyermek ott van Önökkel: pl. utazás, vásárlás, mosogatás közben.
- Kérjék meg a gyermeküket, hogy mutasson meg, vagy hozzon Önöknek tárgyakat. (Deákné, 1995)

Szókincs fejlesztése

- Először a főneveket, élőlények és tárgyak neveit tanulják meg a gyerekek, ezért mutassák meg gyermeküknek és jól érthetően ejtsék ki például a kedvenc játékainak nevét. A gyermek így könnyebben tudja megtanulni a tárgyak, élőlények nevét és mondani is fogja azokat. Fontos, hogy mindent nevezzenek meg még akkor is, ha esetleg még nem beszél a gyermekük. Ha először csak az első szótagot mondja, akkor is dicsérjük meg, hogy beszédkedve ne hagyjon alább.
- Később, amikor már több tárgy nevét tudja a gyermek, akkor kérjék meg őket, hogy bizonyos tárgyakat vigyen oda Önöknek.
- Mondókázás közben a testrészek neveit is meg lehet tanítani a gyermekeknek. Pl.: „Itt a szemem, itt a szám…".(Szabó, 2000, p.7.) Jó játék lehet az is, hogy fürdés közben megnevezik a gyermek testrészeit, miközben vizet locsolnak rájuk, vagy simogatják őket.
- Majd a cselekvések neveit tanítsák meg a gyermekeiknek a tárgyak megnevezése után. (Rosta, 2006) Mit csinál a kutya? Ugat. Mit dolgozik anya? Mosogat. stb
- Színek tanulását is elkezdhetik színes tárgyakon keresztül, először csak a piros, zöld, kék, sárga színeket. Apró gombok, figurák csoportosításával lehet kezdeni színek szerint, közben pedig nevezzék meg az adott színt a gyermeküknek, hogy megtanulhassa. Egyszerre csak egy-két szín tanítását javaslom.

Mondatalkotás fejlesztése

Először csak egyszerű mondatokat mondjanak mesekönyvekből, képekről a gyermeküknek, pl.: A baba áll. A fiú eszik. A cica ül. Így fokozatosan az igéket is elkezdik megtanulni.

Amikor gyermekük már legalább 30-40 szót használ a hangutánzásokon kívül, kérhetik, hogy alkossanak ilyen mondatokat, vagy ismételjék meg, amit Önök mondtak. Rá is kérdezhetnek: Mit csinál a baba? A rövid mondatokat játékok segítségével el is játszathatják a gyermekükkel, így a gyermek beszédértése is fejlődni fog. (Rosta, 2006)

A helyes mondatalkotást és a ragozás kialakítását segíthetik azzal, hogy kezdetben Mit…? kérdőszavakat tartalmazó kérdéseket tesznek fel gyermeküknek, pl.: Mit kérsz? Mit rajzoljak? ha már ezekre a kérdésekre helye-

sen válaszol pl.: Kekszet kérek., Madarat rajzolj!, a Hol? kérdésre történő válaszadás következhet. Pl.: Hol van a baba? A baba az ágyban van.

Alkossanak mondatokat mesekönyvek képei alapján. A mesét olvassák el, majd a képek segítségével gyermeke is mondjon valamit életkori szintjének megfelelően. Kérdésekkel segíthetnek neki.

Nagyon fontosnak tartom, hogy rendszeresen olvassanak a gyermeknek mesét, mert többek között fejleszti a szókincset, mondatalkotást, figyelmet, fantáziát, és nem utolsó sorban nagyon jó hatással van az anya/apa-gyermek kapcsolatra.

Gyermekük beszéd- és nyelvi fejlesztését segíthetik Képes lottó játékokkal, párosító játékokkal, amelyekben a gyermeknek meg kell fogalmaznia, hogy melyik képek miért illenek össze.

Logopédushoz, szakemberhez kell fordulni a következő esetekben

- A gőgicsélés elmarad, gagyogás nem alakul ki, vagy ha kialakult, akkor elcsendesedik a baba.
- Ha nem fordul a hangforrás irányába, nem figyel a csörgőre.
- Ha 2-2,5 éves korában nem beszél a gyermek, vagy a szókincse nem éri el az 50 szót.
- Ha lassan fejlődik a beszéde, és szókincse nem gyarapodik a támogató környezet hatására sem, esetleg kerülik a szemkontaktust.
- Artikulációs hibái miatt 4-5 éves korában nehezen érthető a beszéde.
- Ha sokszor van megfázva, nem reagál a beszédre, nem teljesít utasításokat, nem érti a beszédet, nem figyel.

Összegzés

A beszéd elsajátítása a gyermek születése után elkezdődik, a kisgyermekkor végéig folyamatosan és intenzíven fejlődik. A beszédfejlődéshez ép érzékszervekre van szükség. A gyermek csak a szülők aktív közreműködésével tanul meg beszélni, a szülőkkel folytatott kommunikáció hatására fejlődik szókincse, alakulnak ki mondatai. Ha a beszédfejlődés folyamatában a szülő bármilyen problémát észlel, szakember segítségét kell kérni. Ez minél hamarabb megtörténik, annál gyorsabb és hatékonyabb a segítség.(Rosta, 2015.)

A gyakorláshoz sok sikert kívánok!

Felhasznált irodalom

Bittera–Juhász (1991) Én is tudok beszélni 1. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest

Deák B. K. (1995) Anya taníts engem! Fejlesztő feladatok születéstől iskolakezdésig. Jókai MórVárosi Könyvtár Kötészeti és Sokszorosító Műhelye, Pápa

Hajtó–Major–Sósné–Tóth(2014) Tanácsadás a gyermekek optimális pszichomotoros fejlődésének támogatása érdekében. In: Szerk: Kereki Judit, Major Zsolt Balázs: Őrzők, Egészségügyi alapellátók gyakorlatközpontú kézikönyve, Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Budapest

Kissné Haffner É. (2017) „Benned a létra" Ötletek Down-szindrómás csecsemők és gyermekek korai fejlesztéséhez. Down Alapítvány, Budapest

Németh E.–S. Pintye M. (2006) Mozdul a szó (súlyosan akadályozott beszédfejlődésű gyerekek korai integratív fejlesztése). Logopédia Kiadó, Budapest

Richter E.–Brügge W.–Mohs K. (1997) Így tanulnak beszélni a gyerekek. Akkord Kiadó, Budapest

Rosta K. (2006) Add a kezed! A mentális fejlődés segítése sajátos nevelési igényű gyermekeknél. Logopédia Kiadó, Budapest

Rosta K. (2015) A nyelvi fejlődés folyamata, az eltérő nyelvi fejlődés korai felismerése és terápiája. In: Gyermeknevelés 3.(2) 121-130.

Szabó B. (2000) Mozdulj rá! Mozgással kísért vers- és mondókagyűjtemény. Egyenlő Esélyt Alapítvány, BGGYTF Gyakorló Óvoda, Budapest

Rédainé Kisnémet Nóra

A korai fejlesztésben résztvevő gyermekek pszichológiai sajátságairól és gondozásáról

Kik és hogyan vehetnek részt korai fejlesztésben?

A Pedagógiai Szakszolgálatok ellátási körzetébe tartozó gyermekek egy része speciális gondozásra – korai fejlesztésre – jogosult. Ezeknek a gyermekeknek az ellátása, terápiája összetett feladat, gyakran több szakember – gyógypedagógus, konduktor, logopédus, pszichológus – közös munkáját igényli. A 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet alapján a Pedagógiai Szakszolgálatok ilyen jellegű szolgáltatásait igénybe vehetik a 0-3 éves, indokolt esetben (amennyiben nem kapcsolódhatnak be az óvodai nevelésbe) a 3-6 éves korosztályba tartozó, különböző területeken, eltérő mértékben sérült gyermekek, a Szakértői Bizottság szakértői véleménye alapján. Ezen gyermekek problémáinak diagnosztizálása nem a Pedagógiai Szakszolgálat szakembereinek a feladata, de előfordulhat, hogy ők észlelik azt. A fejlődési elmaradás általában már előbb kiderül: a várandósság ideje alatt, a születés során, vagy a gyermekorvos, védőnő megfigyelései, vizsgálatai mentén. Észlelheti a szülő is az átlagostól eltérő fejlődést, és ezután nagy valószínűséggel a gyermekorvoshoz vagy védőnőhöz fordul segítségért. Az eltérő vagy meglassúbbodott fejlődés jelei lehetnek:

- a figyelem és érdeklődés gyengesége (a gyermek érdeklődését nem keltik fel a tárgyak és nem manipulál velük) – a manipulációt azonban a motoros funkciók zavara is gátolhatja
- emlékezet gyengesége (mindennapi történések sorrendjére, egyszerű problémák korábban megismert megoldásmódjára nem emlékszik)
- lassúbb ütemű mozgásfejlődés (ebben egyéni eltérések egyébként is vannak)
- beszédfejlődés elmaradása (késve kezd szavakat használni, kevesebbet ért meg és mond ki, mint elvárható, a szavakat nehezebben, lassabban

építi mondatba) – ebben az esetben szükséges a hallásvizsgálat, a beszédszervek épségének vizsgálata, annak felmérése, hogy a gyermek használ-e egyéb kommunikációs stratégiákat) (Lányiné, 2017)

A fejlesztésre javaslatot a Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság tesz. Itt komplex felmérést végeznek, a gyermek fejlődésének vizsgálata több szempontból történik: érzékszervi, motoros, beszéd- és kognitív készségek felmérése, pszichés állapot és szociális kompetenciák vizsgálata. A Bizottság szakértői véleményt állít ki, amelyben meghatározza a korai fejlesztésbe vétel szükségességét és a fejlesztés formáját, időtartamát, meghatározza az illetékes intézményt, ahol a fejlesztés megvalósulhat. Ilyen intézmények a Pedagógiai Szakszolgálatok. Egy-egy korai fejlesztésben részesülő gyermekkel általában több szakember is foglalkozik, attól függően, hogy mely területeken mutatkozik sérülés, elmaradás.

Tudnivalók a pszichés gondozásról

Jelen tanulmány abban szeretne segítséget, tájékoztatást nyújtani, hogy a Pedagógiai Szakszolgálathoz forduló szülők milyen jellegű segítséget igényelhetnek és várhatnak, amennyiben korai fejlesztésben részesülő gyermeküknek *pszichés gondozását* írja elő a szakértői vélemény, vagy saját maguk jelentkeznek nevelési tanácsért. Pszichés megsegítést általában más fejlesztés mellett szoktak javasolni, de előfordulhat önmagában is.

A pszichés gondozás, ellátás jelenthet tanácsadást és terápiát. A terápia valamely már diagnosztizált (szakértői véleményben leírt) pszichés probléma, vagy diagnosztizálásra váró tünet megszüntetését, oldását vagy csökkentését célzó folyamat. Általában hosszabb ideig tart, és a szülők valamint a gyermek pszichológussal való együttműködését igényli. Rendszeres időközönkénti találkozást jelent, előre megbeszélt időben, szerencsés esetben ugyanabban a szobában, ugyanolyan körülmények között zajlik. Általában problémafeltáró beszélgetés, illetve diagnosztikai szakasz előzi meg – ezekre akkor is szükség van, ha a szakértői véleményben már szerepel a diagnózis, mert a terápiát vezető szakembernek több, árnyaltabb, aktuálisabb információra van szüksége a tünettel kapcsolatban. A diagnosztikai szakaszban pszichológiai tesztek felvételére kerül sor, amelyek közül a pszichológus választ aszerint, hogy melyek alkalmazha-

tók leginkább az adott gyermeknél (pl. életkora vagy képességei alapján), illetve melyek segítségével lehet a legtöbb információt nyerni a gyermek pszichés állapotáról. A tesztek eredményei alapján a pszichológus diagnózist alkot, és terápiás tervet készít, majd – általában szóbeli – szerződésben megállapodik a szülőkkel és a gyermekkel a terápia mikéntjéről: milyen jellegűek lesznek a terápiás ülések, ki lesz jelen (csak a gyermek vagy a szülő(k) is), mennyi ideig tart, milyen hozzáállás szükséges a terápia sikerességéhez. A terápia hossza több tényezőtől függ (pl. a tünet súlyosságától), lezárására a pszichológus és a szülők/gyermek közös megegyezésével kerülhet sor.

Gyermekek terápiájának sajátosságai közé tartozik, hogy a gyermek nem önként jelentkezik a pszichológusnál, hanem a szülő hozza el. A gyermekek életkorukból adódóan nem rendelkeznek kellő belátással a problémájukat illetően, így előfordulhat, hogy a gyermek terápiával szembeni ellenállásába ütközünk, ez azonban megfelelő kommunikációval – úgy a szülő, mint a pszichológus részéről – feloldható. Továbbá a gyermekek beszédkészsége sem mindig áll olyan szinten, amely lehetővé tenné, hogy verbális terápiát lehessen folytatni, ilyenkor más lehetőségek (játékterápia, művészetterápia, meseterápia, gyermekpszichodráma, stb.) áll rendelkezésre a szakember képzettségétől függően.

Sok esetben a szülők maguk nem érzik a terápia szükségességét, ilyenkor előbb velük kell megbeszélni a további teendőket, velük kell megegyezésre jutni a segítség formáját illetően. Beleegyezésük nélkül nem folytatható terápia. Ha tehát ezt nem tartják indokoltnak, akkor vagy meghiúsul a pszichés gondozás, vagy tanácsadás történik egy/több alkalommal, attól függően, mennyire sikerül a szülőkkel elfogadtatni a pszichés megsegítés szükségességét.

A korai fejlesztésben részesülő gyermekek pszichológiai gondozása az esetek egy részében a szülővel való konzultáció, tanácsadás szintjén marad, mivel ők életkorukból adódóan kevéssé vonhatók be verbális terápiába, valamint a terápiához szükséges diagnosztika elvégzése is nehézségekbe ütközne a hiányzó vagy alacsony szintű beszéd- és kommunikációs készség, illetve rajzkészség miatt. Ilyenkor a problémafeltáró beszélgetés, a szülőkkel felvett első interjú részletesebb, szükség esetén tünetbecslő skálák kitöltésére kerül sor, melyek a gyermek fejlődésében mutatkozó problémák, nehézségek feltárását célozzák. Nagyon fontos az anamnézis, amelyben a gyermek fejlődésmenetét vesszük végig a fogantatástól a jelen pillanatig, kitérve születési körülményekre, testi fejlődésre, eddigi

betegségekre, a mozgás- és beszédfejlődésre, társkapcsolatokra, családi helyzetre, életkörülményekre, önállóság fokára, neveltségi szintre, stb. Sok esetben a gyermek tünete a családi rendszerben bekövetkezett zavar, egyensúlytalanság következménye, jele. Így még inkább valószínű, hogy a szülőkkel való konzultáció, a család számára nyújtott segítség lesz a megoldás kulcsa. Más esetekben előfordulhat, hogy a tünet még nem régóta áll fenn, még nem rögzült, így hosszabb terápia nélkül, szülők számára adott tanácsokkal oldható a helyzet. A szülők és rajtuk keresztül a gyermek együttműködésének elnyerése azonban alapvető és elengedhetetlen, akár terápiáról, akár tanácsadásról van szó, enélkül nem várható előrelépés, illetve javulás a gyermek állapotában.

Ezeken kívül fontos, hogy nemcsak a gyermek viselkedésében megjelenő probléma esetén fordulhatnak a Szakszolgálathoz segítségért, hanem a szülő maga is kérhet tanácsadást, megfelelő szakember rendelkezésre állása esetén terápiát, pl. ha úgy érzi, nehezen tudja elfogadni, feldolgozni gyermeke problémáját, vagy más, családi-párkapcsolati nehézségek állnak fenn, amelyek akadályozzák a gyermekkel való összhang kialakulását.

A pszichés fejlődésre vonatkozó elméletek

Pszichés gondozásról és pszichés problémákról lévén szó, tekintsük át, melyek a normál pszichés fejlődésre vonatkozó főbb elméletek, amelyek mentén a szakember a gyermek problémáját illetően gondolkodik. A korai fejlesztésre járó gyermekek életkora különböző lehet, az erre az életszakaszra – 0-6 éves kor – jellemző főbb pszichológiai elméletek bemutatása következik az alábbiakban, röviden.

Sigmund Freud a személyiségfejlődés folyamatát szakaszokban képzelte el. Első szakasz a csecsemőkor időszaka, amikor a gyermek legfőbb kielégülése a táplálkozás (szopás) révén a szájhoz köthető. A következő szakasz 2-3 éves korra tehető, amikor a gyermek életében általában a szobatisztaságra szoktatás zajlik, az örömérzés a székletürítés-visszatartás gyakorlásához kötődik. A harmadik szakaszban (3-5 éves kor) a nemi szervek örömszerző funkciója jelenik meg (érdeklődni kezdenek a nemi szerveik iránt, illetve felfedezik, hogy azok örömérzés forrásai lehetnek). A szakasz lezárása az mutatja, hogy a gyermek azonosul az azonos nemű szülővel, és énjébe építi annak tulajdonságait, személyiségjegyeit. (Oláh–Bugán, 2001, Bernáth–Révész, 2002).

Erik H. Erikson nyolc fejlődési ciklust különít el, melyek kötött sorrendben egymásra épülnek. Minden ciklus egy normatív fejlődési krízist tartalmaz, amelyet a személynek meg kell oldania ahhoz, hogy továbblépjen. Első szakasza a csecsemőkorra esik, hasonlóan, mint Freudnál. A csecsemőnek elsődleges szükséglete a szopás, ezen keresztül tanul kapni-elvenni, és az anyát így tanítja adni. Anya és gyermek kölcsönös egymásra hangolódása révén alakul ki a gyermekben a bizalom érzése (ellenkező esetben a bizalmatlanságé). A bizalom a bizalmatlansággal szemben alapvetően meghatározó az egész személyiségfejlődésre nézve, mert ebből ered az önbizalom, az énhatékonyság, annak érzése, hogy érdemes a környezetünket megszólítani, az válaszol az igényeinkre. A következő szakasz, a korai gyermekkor ideje, Erikson elnevezésében autonómia vagy szégyen/kétely. Ekkorra válik lehetővé a záróizmok működésének akaratlagos szabályozása, ebben az időszakban zajlik a szobatisztaságra szoktatás, illetve ezt az életkort tartják dackorszaknak is, mivel a gyermek átéli, hogy van saját akarata, ő az anyától/gondozótól független, autonóm létező. Jó megoldás esetén megalapozódik az önállóság, az autonómia, míg ha sikertelen a szakasz megoldása, akkor a gyermek kételkedni fog önmagában. A harmadik szakasz az óvodáskorra esik. A gyermek aktív, kezdeményező, tevékenységét szerepjátékok és élénk fantáziavilág övezi. A szakasz pozitív kimenetele, ha a szülők bátorítása révén a gyermek képes lesz saját cselekvések tervezésére és végrehajtására. Ellenkező esetben, ha nem engedik kezdeményezni, függetlenségi törekvései miatt bűntudatot él meg (Oláh–Bugán, 2001, Atkinson és mtsai., 2001, Cole, 2003).

Margaret Mahler a tárgykapcsolat-elméletek egyik úttörője, a korai személyiségfejlődésről alkotott koncepciót, gyermekek megfigyelése alapján. Meglátása szerint az én megjelenéséhez elsőként szükséges az anyától való elkülönülés. A fejlődés első szakaszában (0-2 hó) a csecsemő még anyja részeként érzékeli önmagát. A szakasz átmenetet képez a méhen belüli és méhen kívüli élet között. A második szakasz 6 hónapos korig tart: anya és csecsemő egységet képez, az anya válaszkészsége kulcsfontosságú. Itt alapozódik meg az ősbizalom. 2 éves korig tart a harmadik szakasz, az anyával való szoros közösség fokozatos megszűnése. A gyermek önmagát különálló létezőként, anyját pedig tájékozódási pontként kezdi kezelni. Fokozódik az érdeklődés a család többi tagja iránt, és megjelenik az idegenektől való félelem. Ez utóbbi jelzi, hogy a gyermek képes önmagát és az anyát elkülöníteni egymástól, valamint az anyát megkülönböztetni az idegenektől. Alakul a járás és a beszéd, ezek révén bontakozik az önállóság.

A gyermekben fokozódik az anyától való elkülönülés tudata és örömmel érvényesíti akaratát, ugyanakkor keresi is a közelséget. Ráébred, hogy az anya időnként mást akar, mint ő, és ez frusztráció forrása. Végül megtalálja az optimális távolságot, és ezzel frusztrációja csökken. 2 és 3 éves kor között létrejön egy szilárd belső kép az anyáról. Ha ez kialakult, a gyermek az anya jelenléte nélkül is magabiztos és kezdeményező. (Balogh,2008)

Donald Winnicott elmélete szerint a gyermeki személyiségfejlődés alakulásában az anya által nyújtott környezet a meghatározó. Az ő egyik fogalma az „elég jó anya" aki elsődleges odaadással veszi körül a csecsemőt, képes ráhangolódni annak vágyaira és nem kérdőjelezi meg azokat, hanem kezdetben saját elvárásait háttérbe szorítva eleget tesz nekik, ugyanakkor idővel képes a gyermeket optimális frusztrációk segítségével a realitás felé fordítani – azaz a gyermek érettségétől függően késleltetni a gyermek vágyainak a kielégítését. A gyermek számára olykor elviselhetetlen érzéseket és szorongásokat felismeri, és képes lecsillapítva visszaadni, ezáltal tanítja a gyermeket arra, hogy megélje és kontrollálja a saját érzéseit. A gyermek énje az anyával való kapcsolatban fejlődik és hogy jó érzések kísérik-e, az elválaszthatatlan attól, amit az anya szemében tükröződni lát (Gőbel, 2012, Vikár, 2014).

Az elég jó anya nem akar tökéletes lenni, nem törekszik „minta-anyaságra", viszont rendelkezik természetes önbizalommal és hallgat saját megérzéseire. Ennek egyetlen feltétele a gyermekkel való egymásra hangolódás. Már a várandósság során, illetve a baba születése után az anya egyre jobban ráhangolódik a baba igényeire, és ahhoz alkalmazkodva akkor és annyit ad, amennyire a kicsinek szüksége van. Ha bízik saját megérzéseiben, és ennek megfelelően cselekszik, egyre nagyobb lesz az összhang kettejük között, s így egyre nagyobb lesz a törődés öröme is. Az elég jó anya azt is pontosan érzi, hogy van egy elviselhető mértékű feszültség, ami a baba fejlődése szempontjából kifejezetten hasznos lehet (pl. már tud egy kicsit várni az etetésig vagy el tudja érni egyedül is a játékát).

Ez az egyensúly akkor alakul ki, ha az édesanya nemcsak kisbabája, de saját maga szükségleteire is odafigyel. Ha minél inkább beleképzeli magát gyermeke helyzetébe, próbálja megérteni és elfogadni a gyermek érzéseit, s ugyanakkor megérti saját késztetéseit, indíttatásait is, szinte automatikusan fogja a legjobb megoldást választani.

Később ez a hozzáállás biztosítja, hogy ne váljon sem túlféltő, sem felelőtlen, ráhagyó vagy elhanyagoló szülővé. Az elég-jó szülő egyszerre biztosít szabadságot és biztonságot a gyermek számára, hogy saját képességeit megfelelő módon próbálgathassa.

Bálint Mihály és Bálint Alice szerint is a csecsemő a környezetével való aktív, szereteten és gyengédségen alapuló kapcsolatban fejlődik. A gyermek boldogsága az anyai gondoskodás függvénye. Kezdetben az anya a saját igényeiről lemondva a gyermekéit helyezi előtérbe, ám idővel szükségesé válik, hogy a gyermek az anya különállóságát figyelembe vegye (Vikár, 2014).

John Bowlby a kötődési mintázatokat vizsgálta. Kötődésnek a csecsemő egy másik személlyel való közelség keresését és fenntartását nevezi. A kötődés lehet biztonságos és bizonytalan. A biztonságos kötődés kialakulásának feltétele az anya-gyermek kölcsönös egymásra hangolódása, a gyermek jelzéseire való érzékeny reagálás. Úgy gondolja, hogy az első életévre esik az érzékeny időszak, amely a kötődés kialakulásának kedvez, a gyermek élete első évének vége felé sajátos érzelmi kötődést mutat az őt gondozó felnőttek irányában. Ennek a kapcsolatnak a minősége a legtöbb pszichológiai elmélet szerint meghatározó a személyiségfejlődés és a későbbi társas kapcsolatok szempontjából.

Első fázisa a korai kötődés, mely a csecsemő túlélését szolgálja. A csecsemő mosollyal, sírással, gagyogással tartja közel magához a gondozóját, akinek biztos jelenléte, figyelme és törődése alapvető szükséglet az egészséges fejlődés szempontjából.

A csecsemő külső megjelenése, viselkedése, temperamentuma egyaránt befolyásolja a kötődés minőségét, a gondozó válaszkészségét. A csecsemő fogékony a társas interakciókra, kedveli az emberi arc látványát, az emberi hangot, reflexei beindítják a gondozói viselkedést. Sérült vagy koraszülött gyermekeknél ezek a jellemzők eltérhetnek az átlagostól, és ez zavart okozhat a korai kötődés kialakulásában (pl. ha a baba kisebb súlyú, nem olyan kerekded, gyengébb, vagy sokat síró, kevésbé megnyugtatható, vagy nem veszi fel, kerüli a szemkontaktust, stb.).

A csecsemő és gondozója között a viszony kölcsönösségen alapul: a baba jelzéseire a gondozó reagál, ha a baba ettől megnyugszik, az megerősíti a gondozót saját hatékonyságában, illetve a babát is megerősíti, miszerint érdemes a környezetet megszólítani.

Az egészséges fejlődés kulcsa a megfelelő illeszkedés („goodness of fit”) a gyermek jellemzői és a vele szemben támasztott környezeti elvárások között. A kötődés talaján kialakuló ragaszkodás fokozatosan differenciálódik, azaz fokozatosan különül el a gyermek elsődleges gondozója iránti ragaszkodása a más személyek (családtagok, gyakran látott ismerősök, stb.) iránti kötődéstől. A ragaszkodás kialakulásának jelei: a gyermek keresi a közelséget; kellemetlen állapotot él át, ha a kitüntetett személy nincs je-

len; pozitív érzelmeket él meg, ha a személy visszatér; akkor is figyeli őt, ha éppen nincsenek interakcióban – így lesz a kötődési személy a megfigyelésen alapuló tanulás elsődleges modellje (Oláh–Bugán, 2001). A kötődés stabilitása összefügg a gyermek életkörülményeinek viszonylagos állandóságával (Gőbel, 2012).

A gyermek ételmi fejlődésével kapcsolatban leginkább Jean Piaget nevét szokták megemlíteni. Piaget úgy gondolta, hogy a biológiai érés és a környezet adta lehetőségek alapján a gyermek aktívan alkotja meg képzetét a világról. A gyermekek értelmi fejlődése egyénenként eltérő, különösen nem lehet a korai fejlesztésben részt vevő gyermekek esetén általánosítani, azt azonban kiemelném, hogy Piaget szerint a *biológiai érés és a környezeti feltételek együtt biztosítják a fejlődést* és a *gyermek nem passzív befogadó, hanem aktív felfedező* szerepet játszik saját fejlődésében (Oláh–Bugán, 2001).

Azaz az idejében megkezdett megfelelő fejlesztés valamint a szülők aktív hozzájárulása, mint környezeti feltétel, elősegíti a gyermek értelmi képességeinek kibontakozását.

Az elméletek egy része a gyermek fejlődésmenetére vonatkozik, arról közöl információkat. Más elméletek a szülő-gyermek kapcsolatról szólnak, annak sajátságait igyekeznek bemutatni. Vannak, amelyek a gyermek aktivitását emelik ki, mások a szülőét, elsősorban az anyáét. Hangsúlyozzuk, hogy bár egyes elméletek nem szólnak közvetlenül a szülő szerepéről, a gyermek fejlődése nincs a szülő nélkül, a szülő aktív vagy passzív hozzáállása a gyermeknevelés döntő jelentőségű.

Az elméletek gyakorlati vonatkozásai – a normál és a megzavart pszichés fejlődés

A vázolt elméletekben felismerhetők a fejlődés olyan momentumai, amelyek problémák forrásaivá válhatnak és terápiás vonatkozásuk lehet. A táplálással kapcsolatban elsősorban nem az a fontos, hogy milyen irányzatot követünk, vagy mivel táplálunk, hanem, hogy a gyermek igényeit figyeljük és ezekre válaszoljunk. A kielégítetlen szopás iránti igény frusztrációt eredményez a gyermekben, a túlzások úgyszintén, mivel azt érzi, hogy nem értik meg a jelzéseit.

A szobatisztaságra szoktatás időszakában kiemelten fontos, hogy várjuk meg, míg a gyermek megérik rá, ne sürgessük, ne erőltessük csak azért, mert a környezetünk elvárásokat támaszt. Komoly és nehezen feloldható,

gyakran visszatérő problémákhoz vezethet a szobatisztaság erőltetése. A gyermek a székletét önmaga részeként éli meg, és el kell fogadnunk, hogy ő dönti el, mikor engedi el azt, hiszen alapvetően nem az ürítés társadalmilag elfogadott szabályait tanulja meg ilyenkor, hanem az autonómiát éli meg. Ugyanígy a dackorszak idején is türelmesnek kell lennünk, bár a kisgyermek akaratmegnyilvánulásai sokszor kellemetlenek és frusztrálóak, de a személyiségfejlődés fontos szakasza ez. Arra kell gondolnunk, hogy természetesen szeretnénk majd önálló, önmagáért kiállni és akaratát érvényesíteni képes fiatal felnőttként látni a gyermekünket, és ehhez azon keresztül vezet az út, hogy akaratát rajtunk próbálja ki. A szülő dolga, hogy ebben az időszakban korlátokat állítson – ésszerű és rugalmas határokat. A túlzott engedékenység éppúgy káros, mint a túlzott szigor, mivel így a gyermek szorongóvá, kapaszkodó nélkülivé válik.

Az érzelmek tükrözése a következő gondolat, melyről az említett elméletekben szó esett. Az anya/elsődleges gondozó feladata elsősorban, hogy a gyermek állapotát figyelje, változásait érzékelje, és ezekre reagáljon. Egy lelkileg egészséges, válaszkész anya/elsődleges gondozó megbirkózik a csecsemő negatív érzelmi állapotaival is és képes azokat csillapítani. Nagyon fontos szerepe van itt a családnak és elsősorban az apának – vagy az őt helyettesítő bizalmi személynek, aki érzelmi támaszt nyújt az anya/elsődleges gondozó számára. A gyermek érzelmi bázisát az adja, ahogyan a szülők és az őt körülvevő fontos személyek megélik saját érzelmeiket és visszatükrözik az övéit. Sérült gyermeket nevelő családok esetében különösen fontos beszélni arról, hogy a gyermek érzelmi igényeinek kielégítése ugyanolyan lényeges, mint testi és értelmi fejlődésének elősegítése. Előfordulhat, hogy ez utóbbiakra nagyobb hangsúly helyeződik, és úgy vélik, ezzel mindent megtettek a gyermek érdekében, „érzelmi tankja” ugyanakkor üres marad.

A szülőknek oda kell figyelniük, hogy gyermekük mitől érzi boldognak magát, miből tudja egyértelműen, hogy szeretik és nagyon fontos nekik. A szülő úgy érezheti, hogy egy különleges figyelmet igénylő, bármilyen szempontból sérült gyermeket nehezebb fegyelmezni-korlátozni, mint egy átlagosat, mivel sajnálja őt, és ezért kímélni szeretné. Tudatosítani kell azonban, hogy egy sérült gyermeknek is szüksége van szabályokra és korlátokra, mert azok tájékozódási pontok a világban és ezek nélkül nem tudja, mihez igazodjék. A szabályok és azok betartatása segíti a biztonságérzet kialakulását. Ezen kívül neki is be kell illeszkednie előbb-utóbb valamilyen közösségbe és ez szabálykövetés nélkül nem megy.

Egy túlféltő-túlóvó attitűd is megjelenhet a szülőben a gyermek iránt, ami idővel megakadályozza a gyermek önállósodását. Kényelmes neki, ha kiszolgálják, de hosszú távon ez nem tartható, hiszen a szülőnek is van saját élete, illetve a gyermek egészséges fejlődésmenete a leválás-önállósodás irányába visz, az egyik fő nevelési feladat tehát ennek az elérése, támogatása.

Összefoglalva az eddigieket, a következő pszichológiai problémák fordulhatnak elő gyakrabban a korai fejlesztésben részt vevő gyermekeknél:

- táplálási/evési zavarok (pl. táplálék visszautasítása, túlevés, evéssel kapcsolatos játszmák),
- alvási problémák,
- sphincter kontroll zavarok (széklet-vizelet visszatartásával kapcsolatos problémák),
- szorongásos problémák (pl. szeparációs szorongás),
- aktivitási problémák (pl. túlzott aktivitás),
- kötődési nehézség (túlzott ragaszkodás, leválási gondok, társkapcsolati problémák),
- önbizalom, önértékelés (túlzott vagy csökkent),
- beilleszkedési nehézség,
- magatartásproblémák (pl. túlzott agresszivitás).

Az alábbiakban megfogalmazok néhány javaslatot, tanácsot, arra vonatkozóan, hogy mit tehetnek a szülők gyermekük lelki egészsége érdekében:

- Törekedjenek rá, hogy legyen idejük vele foglalkozni. Ilyenkor teljes figyelmüket felé fordítsák.
- Meséljenek, amennyit csak lehet. Könyvből, fejből, képekkel és anélkül.
- Mondókázzanak, énekeljenek, nem baj, ha nincs jó hangjuk hozzá.
- Játsszanak vele életkorának megfelelő játékokat. Nem a játékszerek mennyisége a fontos, hanem az együtt töltött idő.
- Beszélgessenek vele az őt érdeklő dolgokról. Legyen lehetősége bármiről kérdezni.
- Legyen rendszer az életében, törekedjenek kiszámítható napirend kialakítására.
- Biztosítsák, hogy eleget alhasson, pihenhessen. Fontos az alvás megfelelő körülményeinek kialakítása (elegendő hely, megfelelő hőmérséklet, csend)
- Vonják be a mindennapi teendőkbe, házimunkába, kapjon életkorának és képességeinek megfelelő feladatokat.

Gondolatok a szülő és a sérült gyermek kapcsolatáról, a testvérek szerepéről

Egy átlagos fejlődésmenetű gyermek gondozása, nevelése is embert próbáló feladat. Már a fogantatástól kezdve adódhatnak olyan helyzetek, amelyek pszichés terhelést jelenthetnek a szülők, elsősorban a gyermeket váró anya számára (pl. családi helyzetben bekövetkező változások, anyagi helyzet változásai, egészségi állapot változása, stb.).

Több faktor függvénye, hogy ezek miként hatnak a szülőre és rajta keresztül a gyermekre. A megfelelő megküzdési készség és szociális háló (családi, baráti kapcsolatok) megléte sokat számít abban, hogy pl. egy válást vagy testi betegséget hogyan visel egy várandós nő. Több ilyen nem várt fordulat negatív irányba befolyásolhatja a szülő-gyermek kapcsolatot, szorongással telítve a gyermekvárás időszakát.

Ugyanakkor gondtalan és problémamentes terhesség és szülés után is adódhatnak problémák, hiszen a várt gyermekről alkotott kép nem feltétlenül egyezik meg azzal a képpel, amelyet a megszületett gyermek nyújt.

A csecsemő világhoz való alkalmazkodása egy folyamat, ami magában foglalja a táplálás, alvás-ébrenlét, aktivitás lehetséges problémáit. Mindezek kezelése a szülők számára nem megy azonnal magától értetődően.

Az anya előzetes elképzelése az anyaságról a gyermekkel való viszonyát jelentősen befolyásolja: ha sikerül egymásra hangolódniuk, és leküzdeniük a nehézségeket, akkor a kapcsolat megerősödik, de előfordulhat, hogy az anya a kudarcokat nehezebben viseli és enyhe vagy súlyosabb depreszsziót él át, ami miatt segítségre szorul.

Itt ismét hangsúlyozzuk a szociális háló fontosságát, elsősorban a család és főképp az apa szerepét, de a gyermekorvos és a védőnő is észlelheti a problémát. Mindez halmozottan igaz olyan esetben, ha bármilyen értelemben sérült gyermek jön a világra, hiszen előzetes elvárásaink a gyermekkel kapcsolatban nem teljesültek és nem is tudjuk biztosan, mit várhatunk a fejlődéstől. Csalódottságot élhet át a szülő és a környezet. Előfordulhat, hogy a szülő önmagát hibáztatja, netán haragot él meg gyermekével kapcsolatban. Hangsúlyoznunk kell, hogy a negatív érzések ugyanúgy elfogadhatók, mint a pozitívak, ezeket is tudatosítani kell, nem szabad megijedni tőlük.

A környezet és a szülők önmaguk is azt várják, hogy a gyermek érkezése folyamatos boldogság és elégedettség forrása lesz, ez azonban nincs mindig így. Ha a szülő próbálja elrejteni csalódottságát, elfojtani gyermekével

kapcsolatos negatív érzéseit, az problémákhoz vezethet: meglehet, hogy máson (házastárs, másik gyermek, stb.) tölti ki haragját, vagy a sérült gyermek indokolatlan kényeztetését eredményezi, kompenzációképpen.

A gyermek a szüleitől függ, ezért jó, ha megpróbálják átalakítani az esetleges negatív hozzáállást, de ehhez gyakran idő és türelem szükséges. Elsősorban nem szabad, hogy egy gyermekkel kapcsolatos belső konfliktus kimondatlan maradjon – akár családtaggal, akár szakemberrel beszéli meg az ember – mert a szülő-gyermek kapcsolat látja kárát. A gyermek annál inkább csak szüleire számíthat, minél kisebb, ezért fontos, hogy megértő és válaszkész környezet vegye körül, amely segíti testi, lelki-érzelmi és értelmi fejlődését.

Összefoglalva a fentieket, néhány olyan probléma, amellyel kapcsolatban a szülők pszichológiai segítséget igényelhetnek:

- ha nehezen tudják elfogadni gyermekük állapotát,
- ha úgy érzik, nehezen tudják feldolgozni, hogy sérült gyermekük született,
- ha családi probléma, házassági krízis áll fenn (pl. a gyermek miatt),
- ha nevelési kérdésekben bizonytalanok,
- ha a szülő küzd pszichés problémával.

A szülők számára egyéni tanácsadás, de csoportos forma is elérhető, a Pedagógiai Szakszolgálatban lehetőség van szülőklubok szervezésére is. Amennyiben a Szakszolgálat nem tud megfelelő ellátást biztosítani a szülők számára, segít megtalálni az elérhető legmegfelelőbb formát.

Fontos megemlítenünk, hogy a sérült gyermeket nevelő családban lehetnek testvérek is. A testvérek együttélése szinte sosem problémamentes, külön nehézséget jelenthet egy különleges gondoskodást igénylő testvér.

A testvérek egyazon családi szabályok és normák között nőnek fel, közös tapasztalatokat szereznek, mégis különböző személyiségekké válnak. Sajátságos, mással össze nem hasonlítható kapcsolat alakul ki közöttük, amely azonban nem mindig pozitív, olykor a szülők minden igyekezete ellenére sem.

A testvérek gyakran kerülnek konfliktusba egymással, aminek révén megtanulhatnak problémát megoldani, érdekeket egyeztetni, kompromisszumot kötni. A szülők példamutatása segítheti a testvérek közeledését egymáshoz. A testvérkapcsolat alakulásában meghatározó szerepe van a szülők nevelési stílusának, értékrendjének, egymáshoz fűződő vi-

szonyának, a családtagok elvárásainak, a gyerekek temperamentumának és egyéb tényezőknek.

Jó, ha a szülők nem erőltetik a jó viszonyt, viszont segítik a testvéri kapcsolatok alakulását. Nem szerencsés összehasonlítgatni a testvéreket, helyette segítsék elő, hogy ki-ki megtalálja, hogy miben a legjobb, mivel tudja leginkább kivívni szülei és testvérei elismerését. A testvérek olykor maguk is kerülik a rivalizáció lehetőségét, támogassák ezt a törekvést. (Armbrust, 2013)

Néhány segítő szándékú gondolat, tanács:

- Minden gyermek igényli a figyelmet, szeretetet, törődést. A szülők törekedjenek rá, hogy egyformán jusson idejük mindegyikükre! Nem percre pontosan kimérve, hanem igényük szerint.
- Lehetséges, hogy egy jól alkalmazkodó, együttműködő gyermek csendben elfogadja, hogy sérült testvérével többet kell törődni, és ez a szülőknek igen kényelmes, de neki is vannak igényei, amelyekre oda kell figyelni. Ha megvalósítható, néha törődjenek csak vele!
- Életkoruknak megfelelő szinten beszéljenek gyermekeikkel sérült testvérük problémájáról, adjanak lehetőséget kérdezni!
- Életkoruktól függően a testvérek bevonhatók időnként különleges figyelmet igénylő testvérük gondozásába vagy felügyeletébe, de ez alapvetően a szülők/felnőttek dolga, ne várjanak a gyermekeiktől felnőttes felelősségvállalást!
- Ne várják el, hogy a testvérek azonnal elfogadják a problémát, de segítsék őket ezen az úton!
- Sérült gyermeküktől is várják el, amit képességei, lehetőségei szerint meg tud tenni, ne kényeztessék túlzottan, ne legyenek igazságtalan előjogai testvéreivel szemben. Vitában pl. ne fogják az ő pártját az állapota miatt. Igyekezzenek őt is lehetőség szerint minél nagyobb önállóságra nevelni.

Néhány gondolat azokról a gyermekekről, akik állami gondoskodás keretében nevelkednek és részt vesznek korai fejlesztésben illetve pszichés gondozásban: esetükben a kötődés valószínűsíthetően eleve zavart. Sok esetben nem ismertek a születési körülmények, keveset lehet tudni a vér szerinti családról, a gyermek ott szerzett tapasztalatairól, amelyek pedig terápiás szempontból fontosak lehetnének. Náluk nagyon fontos lenne, hogy kialakulhasson a kötődés egy nevelő családhoz. Ehhez azonban az kell(ene), hogy megtalálják számukra a legjobban illeszkedő nevelő családot és a hozzájuk fűződő kapcsolat ne szűnjön meg rövid időn belül.

Sajnos a tapasztalat sokszor mást mutat, a nevelt gyermekek gyakran kerülnek új gondozási helyre s a megzavart kötődés talaján halmozódhatnak a pszichés problémák (pl. érzelmi zavarok, visszahúzódás, agresszivitás). Természetesen vannak esetek, amikor a gondozási hely módosítása elkerülhetetlen, illetve nyomós oka van, mérlegelni kell azonban a változtatás gyermekre gyakorolt pszichés hatását (előnyét illetve hátrányát). Ezeknek a gyermekeknek az esetében terápiás cél lehet a nevelőcsaládba illesztés, a kötődés nehézségeinek lehetőségekhez mért korrekciója és ezen keresztül a fennálló viselkedéses-érzelmi problémák oldása.

Összefoglalva tehát: a Pedagógiai Szakszolgálatok szakembercsoportjának egyik alapfeladatává vált a korai fejlesztés és gondozás. Az ellátásnak pszichológiai része is van. Az ebben az ellátási formában résztvevő gyermekek egy bizonyos életkori csoportba tartoznak, az ő pszichés fejlődésükről, pszichológiai sajátságaikról több elmélet szól, ezek közül a legfontosabbnak ítélteket röviden megemlítettük. Az elméletek alapján látható, hogy milyen jellegű problémák merülhetnek föl általában ezeknél a gyermekeknél. A legalacsonyabb életkortól, szinte születéstől kezdve kiemelten fontos az anya-gyermek kapcsolat, ennek hiányában egy elsődleges gondozóval való szoros kötődés. Ez, illetve ennek hiánya testi-érzelmi-értelmi szempontból egyaránt meghatározza a gyermek fejlődését.

A 0-3 éves korig terjedő időszakban tanul meg a gyermek bízni a környezetében és hinni abban, hogy érdemes megszólítani azt, adekvát válasz érkezik. Ekkor alapozódik meg az önálló-autonóm személyiség, aki érez magában erőt és önbizalmat a kezdeményezéshez, tervek alkotásához és végrehajtásához. Az értelmi képességek fejlődése szempontjából is érzékeny időszakról beszélünk.

Minél korábban észlelünk egy problémát – bármely területen – és keresünk megfelelő segítséget (fejlesztést, gondozást), annál inkább sikerülhet a probléma súlyossága ellenében hatni. Kiemelten fontos tehát, hogy a szülők odafigyeljenek gyermekeikre és probléma esetén bizalommal forduljanak segítségért a szakemberekhez, akik legjobb tudásuk és minden eszközük felhasználásával igyekeznek a családokat, gyermekeket átlendíteni a nehézségeken.

Felhasznált irodalom

Armbrust, J. (2013) Testvérviszály. Konfliktuskezelő stratégiák szülőknek. Saxum Könyviadó. Budapest

Atkinson, R. L.–Atkinson, R. C.–Smith, E. E.–Bem, D. J.–Nolen-Hoeksema, S. (2001) Pszichológia. Osiris Kiadó. Budapest

Balogh, É. (2008) Fejlődéslélektan. Didakt Kft. Debrecen

Cole, M.–Cole, S. R. (2003) Fejlődéslélektan. Osiris Kiadó. Budapest

Gőbel, O. (2012) Csupa szépeket tudok varázsolni … avagy hogyan játsszuk a Varázsjátékokat? L’Harmattan Kiadó. Budapest

Lányiné, E. Á. (2017) Intellektuális képességzavar és pszichés fejlődés. Medicina Könyvkiadó. Budapest

Oláh A.–Bugán A. (szerk.) (2001) Fejezetek a pszichológia alapterületeiből. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest

Vikár, A.–Vikár, Gy.–Székács, E. (2014) Dinamikus gyermekpszichiátria. Medicina Könyvkiadó Zrt. Budapest

KIADVÁNY PEDAGÓGUSOKNAK ÉS SZÜLŐKNEK